

Bondár Mária

Adatok a Délnyugat-Dunántúl kora bronzkori kutatási problémáihoz

Bóna István emlékére

A közelmúltban ismét örvendetesen felpetzdült a kora bronzkor kutatása, sorra látnak napvilágot az ország különböző részeiről közölt leletfeldolgozások és tanulmányok. (CSÁNYI 1996, FIGLER 1996, KALICZ-SCHREIBER 1997, KALICZ-KALICZ-SCHREIBER 1997, KULCSÁR 1997, DANÍ 1998, KALICZ 1998, KOÓS 1998, KULCSÁR 1998, KALICZ-KALICZ-SCHREIBER 1999, KULCSÁR 1999, KULCSÁR 1999a, FISCHL-KISS-KULCSÁR 1999, SZABÓ 1999, SZATHMÁRI 1999, V. SZABÓ 1999, TÓTH 1998, TÓTH 1999, UTAK A MÚLTBA stb.). Az új eredményeknek köszönhetően kora bronzkorunk eddigi értékelése, relatív kronológiája néhány ponton változás előtt áll.

Az alábbiakban arra keresünk választ, hogy a legújabb kutatási eredmények ismeretében a kora bronzkor I és II-ben mely kultúrák terjedtek el a Dunántúlon, milyen volt ezek egymáshoz való időrendi viszonya, melyek azok a korábbi megállapítások, amelyek ma is megállják a helyüket és mi az, ami ma már csak kutatástörténet. A DNY-Dunántúlra koncentrálva bemutatjuk, hogy itt milyen kultúrák települtek meg a kora bronzkorban. Külön figyelmet szentelünk annak kiderítésére, van-e a Somogyvár-Vinkovci kultúrának két fázisa a magyarországi leletanyagban.

A hazai kora bronzkor kutatásában három markáns vélemény a meghatározó mind a mai napig: Bóna István, Kalicz Nándor és Schreiber Rózsa valamint Ecsedy István véleménye. Nem célunk részletes kutatástörténeti áttekintést adni a különböző vélemények alakulásáról, esetenkénti módosulásáról, hiszen ezt már hosszabb-rövidebb terjedelemben szinte mindenki megtette. Csak azokat a momentumokat elemezzük a kutatástörténetből, amelyek arra adnak választ, hogyan alakult ki ugyanarra a leletanyagra építve három, egymástól nagyon eltérő elképzelés a kora bronzkori kultúrákat illetően. A probléma érzékeltetésére táblázatban foglaltuk össze (1. kép) a témánk szempontjából érintett kutatók relatív kronológiai rendszerét (a kultúrák területi megoszlását ebben a táblázatban nem tudjuk feltüntetni).

Bóna I. és Kalicz N. a hatvanas évek végéig lényegé-

ben azonos módon látta a dunántúli kora bronzkor kialakulását és fejlődését: a badeni kultúra egységes anyagi kultúrájának megszűnése után a bronzkorban a zóki kultúra különböző csoportjai foglalták el a korábbi badeni területeket. A zóki kultúra néven összefoglalt kulturális egység monográfiáját Kalicz N. készítette el (KALICZ 1968). Munkájában e kultúra három, egykorú területi csoportját, a vučedoli, nyírségi és makói csoportot különítette el. Nem foglalkozott részletesebben a vučedoli csoporttal, mert lelőhelyei csak kis számban, kizárólag Baranya megyében voltak megtalálhatók Magyarországon. Az ÉK-magyarországi nyírségi csoport 131 lelőhelye elsősorban Kalicz N. kisebb ásatásaiból és terepbejárásaiból vált ismertté. A makói csoportnak, amely az akkori kutatási helyzetnek megfelelően az ország többi részén, elsősorban az Alföld déli területein és a Dunántúl nagyobb részén terjedt el, 70 lelőhelye volt ismert. E lelőhelyek döntő többsége nem hiteles körülmények között előkerült leletekkel jellemezhető. Az egykorúság döntő bizonyítéka volt a belső díszes talpas talak megléte mindhárom csoportban.

A múzeumokban talált leletek között Bóna I. figyelt fel azokra az összetartozó leletgyűtésekre, amelyeket somogyvár-gönyüi csoport néven különített el (BÓNA 1961) majd részletesen is feldolgozott somogyvári csoport névvel (BÓNA 1965). Ez az új kulturális egység mind a mai napig számtalan problémát vetett fel, és egyben sok bizonytalanság, félreértés okozója is lett. A nagyvejkei leletgyűttes közlésekor (BÓNA 1972) Bóna I. összegezte a somogyvári csoport kutatásának addigi helyzetét, elemezte a rokon kultúrákhoz való viszonyát. Cikkének megjelenésekor már ismert volt S. Dimitrijević Vinkovcin végzett ásatásának előzetes publikációja, amely stratigráfiai adatokkal tisztázta a somogyvári csoporttal lényegében azonos Vinkovci kultúra időrendi helyzetét (DIMITRIJEVIĆ 1966). Bóna szerint „a makói csoport kialakulásának kezdete valószínűleg egybeesett a Vinkovci A. kultúra kezdetével.”... A jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján a somogyvári-csoport dunántúli időrendi helyzete nem tisztázható megnyugtatóan. A Dunántúlon az újabb kutatások nyomán csak annyi vált bizonyossá, hogy valahol a klasszikus vučedoli kultúra és a korai „kisapostagi”-kultúra között

helyezkedik el. ...” (BÓNA 1972, 13). (Ekkor még nem képezte vita tárgyát a vučedoli és makói kultúra egykorúsága.)

A hetvenes évek elején – Bándi G. publikálatlan anyagokra épülő megállapításait elfogadva (BÁNDI 1966, BÁNDI 1968) – Kalicz N. véleménye néhány ponton változott. Bándi G. nyomán – aki a somogyvári típusú leleteket ekkor még nem tartotta elegendőnek önálló kultúra meghatározásához – Kalicz N. a somogyvári csoportot a zóki kultúra részének tekintette, amelyről így írt: „A korabronzkori zóki kultúrát egy hengeres talptörődék és egy csorba, somogyvári típusú füles korsó képviseli ...” (MRT III. 213). Bándi G. véleménye később, a Vinkovci stratigráfia ismeretében módosult, ekkor már Somogyvár-Vinkovci csoport néven foglalja össze a korábbi Zók-Somogyvár jelenséget (BÁNDI 1984, 82). A korábban makóinak tartott lelőhelyekről kissé homályosan így ír: „A badeni kultúrát követően kialakult képből, megfelelő összevonással megoldódik – a Somogyvár-Vinkovci csoport értelmezése révén – a korábban Makóhoz sorolt közép- és nyugat-dunántúli lelőhelyek sorsa. ...” (BÁNDI 1984, 83).

A hetvenes évek végén kapcsolódik be Ecsedy I. a kora bronzkor kutatásába. 1978-ban megjelent munkájában még Bóna I. és Kalicz N. véleményével egyezően a Somogyvár-Vinkovci kultúrát a Vučedol C legvégére – Makó kultúra és a kisapostagi kultúra közé keltezte (ECSEDY 1978, 188). Munkájában – bővebb kifejtés nélkül – feltűnik a vučedol-postvučedol időszak fogalma (ECSEDY 1978, 185, 188). Egy évvel később megjelent nagy tanulmányában részletesen foglalkozik a korábbi kutatásban szereplő, egységesnek tartott „zóki kultúrával”, amelyet ő nem tart „adekvát” kifejezésnek. Ecsedy I. kissé bonyolult logikai sort felállítva igyekezett cáfolni a vučedoli és makói csoport párhuzamosságát és e gondolatok keretében bizonyította a makói csoport és Somogyvár-Vinkovci kultúra egyidejűségét: „Ha elfogadjuk, [helyesebben ha elfogadnánk] hogy a vučedoli és makói típusú leletanyag ugyanannak a régészeti kultúrának két, egymással egyidejű csoportját alkotja, akkor a fentebb ismertetett stratigráfiai adatokból [értsd Vinkovci] közvetlenül következik, hogy a Somogyvár-Vinkovci kultúra a Makó-Kosihy-Čaka típusú anyaggal nem lehet egyidejű ... Véleményünk szerint a vučedoli típusú és a Makó-Kosihy-Čaka jellegű leletanyag kulturálisan nem azonos, kronológiailag pedig nem párhuzamos.” (ECSEDY 1979, 118). Ecsedy I. érvelése – Kalicz N. korábbi véleményének cáfolata során – kissé ellentmondásossá válik. Határozottan állást foglal amellett, hogy a zóki kultúra megjelölés nem megfelelő a Makó-Kosihy-Čaka típusú leletanyagra, mert az bizonyos tipológiai ismérvek alapján a Zók-Vučedol utáni időszakra keltezhető (Uott 118). Elfogadhatónak tartja viszont azt a feltételezést, hogy „... a makói típusú leletanyag kialakulási szakasza, amelyet egyelőre nem lehet típusokhoz vagy lelőhelyekhez kötni, a késői vučedoli

időszakkal még részben párhuzamos lehetett. Ugyanez a feltevés érvényesnek látszik a Somogyvár-Vinkovci kultúra kezdeti szakaszával kapcsolatban is ...” (Uott 118). Később határozottan kijelenti, hogy „A Somogyvár-Vinkovci kultúra megjelenése a Vučedol-Zók területén, a Makó-Kosihy-Čaka elterjedésével párhuzamosan történt. A következő szakaszban a Dunántúlon É-i és ÉNy-i irányban terjed a Somogyvár-Vinkovci kultúra, ezzel a mozgással egyidőben pedig a makói alapon nyilvánvalóan déli hatásra kialakuló korai nagyrévi fejlődés veszi kezdetét...” (ECSEDY 1979, 119). „Szemléltető vázlat”-ként aláírt térképein a Somogyvár-Vinkovci kultúra korai és kései szakaszának lelőhelyeit ábrázolja (ECSEDY 1979, Abb. 8–9). Ezek a megállapítások döntő fontosságúnak látszanak a kora bronzkorban, sajnálatos azonban, hogy Ecsedy I. nem értékelte újra a korábbi egységes zóki kultúra makói csoportjának dél-dunántúli (elsősorban Baranya megyei) anyagát, s nem fejtette ki bővebben azt a korábbi megállapítását sem, mely szerint „... a Dunántúlon legkorábbi lelőhelyein [Somogyvár-Vinkovci kultúráról van szó] makói jellegű leletanyaggal találjuk.” (ECSEDY 1978, 188). Ugyancsak nem elemezte részletesen azt sem, hogy mi értendő a Somogyvár-Vinkovci kultúra kései szakasza (Somogyvár-Vinkovci Spät) terminus alatt. Ecsedy későbbi munkáiban már nem említi a baranyai makói anyagokat (ECSEDY 1983, 69; ECSEDY 1984, 99) ez azonban a szakirodalomban addigra már toposszá vált megállapítás használatát a későbbiekben sem tántorítja el attól, hogy panelként átvegyék munkáikba ezt a kellően alá nem támasztott megállapítást. Ecsedy I. munkássága a késő rézkor kora bronzkor elhatárolására is új lehetőséget vet fel. Köztudott, hogy Bóna I. történeti okokra vezette és vezeti vissza (EH teltek megszűnése) a bronzkor kezdetét és a korai tell kultúrák kárpát-medencei megjelenésével definiálja a korszakváltást. Kalicz N. a badeni komplexum felbomlását követő teljesen eltérő anyagi kultúrák létrejöttében látja a váltást. Ecsedy I. a „kulturális diffúzió” modelljének keretében képzelte el a bronzkor kialakulását, amelynek legszembevetőbb kísérőjelensége a jellegzetes égei kora bronzkori fémművesség Kárpát-medencei megjelenése (ECSEDY 1979, 118).

Bándi G. és Ecsedy I. munkásságára támaszkodva Kalicz N. a Dunántúl nagyobb részén elfogadja a Somogyvár-Vinkovci kultúra meglétét. A korábbi makói lelőhelyek most már a Somogyvár-Vinkovci kultúra elterjedési térképére kerülnek (KALICZ 1982, Abb. 6–7), ám továbbra is közöletlenek. Kalicz N. a Somogyvár-Vinkovci kultúrán belül két fázist különböztet meg részletesebb tipológiai elemzés nélkül. Eszerint a Somogyvár-Vinkovci I-be a makóival egyidejű leleteket sorolja, míg a Somogyvár-Vinkovci II-be a korai nagyrévivel párhuzamos anyag lelőhelyei kerülnek.

Mint látjuk, a hetvenes években a kora bronzkor kutatásában egymás mellett, sok esetben egymástól függetlenül születtek határozott vélemények, máskor egy-

más kutatási megfigyeléseit vették át a korszakkal foglalkozó szakemberek. Ez lehetett az egyik oka annak, hogy egy-egy futólag felvázolt megállapítás hosszú ideig cáfolhatatlannak tűnő tételként élt a szakirodalomban. A késő vučedoli kultúra (Vučedol C) magyarországi anyagának elkülönítése (ECSEDY 1983) pedig azt eredményezte, hogy a vučedoli kultúra helyét egymástól eltérően – ám részletes magyarázat nélkül – interpretálták a téma vezető kutatói.

A zóki kultúra „szétesése” után (Zók-Vučedol-, Makó-, Nyírség-kultúra) és az újonnan felismert Somogyvár-Vinkovci kultúra ismeretében a kutatók egy részénél továbbra is megmaradt e kultúrák egyidejűségének feltételezése, amelynek alapja a belső díszes talpas tálak meglétére vezethető vissza. Az „egy tárgytypus = egyazon időhorizont” hipotézis eredményezte, hogy a Somogyvár-Vinkovci kultúra a Makóval és a Vučedollal is egyidős. Bár Bóna I. egyértelműen megfogalmazta a Vinkovci stratigráfia ismeretében, hogy a somogyvári csoport a vučedoli kultúra utánra keltezhető (BÓNA 1972, 13), ez sokáig nem kapott kellő hangsúlyt. Később annyiban módosult, hogy csak a makói-, Somogyvár-Vinkovci- és nyírségi kultúra/csoport maradt párhuzamos. A nyírségi csoportról éppen Kalicz N. bizonyította, hogy nem egykorú a makóival, hanem követi azt (KALICZ 1981, 67–74, KALICZ 1998, 14–16), marad tehát a makói és Somogyvár-Vinkovci kultúra egyidejűsége. A probléma csak az, hogy ma már egyértelműnek látszik, hogy a belső díszes talpas tálak több (nem egykorú!) kultúrában is megvannak (KULCSÁR 1999, a vonatkozó irodalom áttekintésével), így ezek megléte vagy hiánya nem lehet kronológiai kapaszkodó sem kultúrák párhuzamosításához sem különböző fázisok elkülönítéséhez, így például a Somogyvár-Vinkovci kultúra belső tagolásához sem. Itt kanyarodnánk vissza a Somogyvár-Vinkovci kultúra már említett korai és kései felosztásának „nyomozásához”. Mint már említettük, ez a tagolás Ecsedy I. térképein tűnik fel először (ECSEDY 1979, Abb. 8–9). E felosztás bővebb kifejtését nem találtuk a cikkben, a sorok között az érződik, hogy a törzsterületről a Dunántúlra került Somogyvár-Vinkovci kultúra először a Dunántúl déli részén települt meg, majd észak felé terjeszkedett, és a kései időszakban elfoglalta a Dunántúl nagyobb részét is (ECSEDY 1979, 119 és Abb. 8–9). A „korai és kései Vinkovci kultúra” fogalma Dimitrijevičnél csak később tűnik fel (DIMITRIJEVIČ 1982). A somogyvári csoporttal azonosítható „Vinkovci A” kultúra vastag rétegében csak az ásatás néhány pontján lehetett megfigyelni olyan eltéréseket, amelyek indokolhatták a Vinkovci A1 és A2 tagolást, a leletanyagban ez nem tükröződött. Maga az ásató is csak tipológiai alapon próbálta elkülöníteni e két fázis anyagát, típusátlábján azonban csak „Vinkovci A” megjelöléssel közölte az edényeket (DIMITRIJEVIČ 1982, Abb. 5). A Somogyvár-Vinkovci kultúra korai és kései szakasza terminológiájának használata abból a félreértésből vagy

pontatlan terminus technicus használatból is adódhatott, hogy Vinkovcin valóban van egy korai (A) és egy későbbi (B) réteg, az utóbbi a mi kora bronzkor III időszakra keltezhető.

Schreiber R. Ecsedyhez hasonlóan a Somogyvár-Vinkovci kultúra dél-észak irányú expanziójának modelljét fogalmazta meg, amelynek értelmében a Dunántúl déli részén a Somogyvár-Vinkovci I., míg később, az északi területek felé nyomulva a Somogyvár-Vinkovci II. található meg (KALICZ-SCHREIBER 1991, 10). Schreiber R. meghatározta az akkor ismert, döntően szórvány leletanyagból azokat a tipológiai jegyeket, amelyek véleménye szerint megkülönböztetik a Somogyvár-Vinkovci kultúra korai és kései leleteit. Schreiber R. a fiatalabb Somogyvár-Vinkovci jellegzetességeinek tartja a kettős kónikus testű, magas nyakú füles korsók meglétét; a korai Nagyrév felé mutató tipológiai jegyeket; a belső díszes talpas tálak hiányát; a Kozarac típusú balták meglétét; a szórthamvas rítus megjelenését (KALICZ-SCHREIBER 1991, 10–11). Érveiről az alábbiakat mondhatjuk el: a kettős kónikus, magas nyakú füles korsók szerinte csak a fiatalabb Somogyvár-Vinkovci kultúrában vannak meg. A Börzöncén, hiteles körülmények között előkerült leletanyag ismeretében ez az érv már nem állja meg a helyét. A korai Nagyrév felé mutató tipológiai jegyeket a szerző nem tárgyalta bővebben. A belső díszes talpas tálak hiánya sem lehet ma már döntő érv a fiatalabb Somogyvár-Vinkovci létezésé mellett, ugyanis 1) Börzönce és Nagykanizsa–Inkey-kápolnán¹ is a szerencsének és a nagyobb felületű ásatásnak köszönhető, hogy a belső díszes töredékek előkerültek. Nem lehetünk tehát biztosak abban, hogy a többi lelőhelyen nincsenek ilyen tárgytypusok, lehetséges, hogy a feltárás vagy terepbejárás nem hozta felszínre azokat; 2) Börzönce és Nagykanizsa–Inkey kápolna feldolgozásakor azt tapasztaltuk, hogy elenyésző volt a belső díszes tálak száma a többi edénymaradványhoz képest, tehát a hiány csak viszonylagos; 3) mint már utaltunk rá, a belső díszes talpas tálak nem feltétlenül az egykorúság bizonyítékai, ez a tárgytypus nem egyidőben, de több kultúrában is létezett (KULCSÁR 1999) csakúgy mint pl. az aszimmetrikus fülű edények (KALICZ-SCHREIBER 1991, 11–14) és a cilindrikus kis palackok is (BONDÁR 1995, 238–239).

Börzöncei ásatásom feldolgozásánál bizonyítva láttam Bóna I. korábbi megállapítását, mely szerint a Somogyvár-Vinkovci kultúra nem lehetett hosszú életű a Dunántúlon, a leletanyag ugyanis nagyon egységes. Börzönce rövid életű lakóhely volt (BONDÁR 1995, 234–235). Ennek több bizonyítékát is felsoroltam. A már említett rétegtani párhuzamon túl (Vučedol C időszak utáni, Vinkovci A réteggel való párhuzam) azt az ásatási megfigyelést is felhasználtam, hogy a gödrök viszonylag hamar, esetleg egyidőben töltődtek fel háztartási hulladékkal és használaton kívüli edények töredékeivel, hiszen ugyanazon gödör alján és tetején került elő több

esetben egy-egy edény töredéke.

Kronológiailag ugyanígy értékelhető Nagykanizsa-Inkey kápolna kora bronzkori telepmaradványa is. A leletek analógiáit elsősorban Börzöncén és a Börzöncéhez analógiául szolgált lelőhelyeken találjuk meg. A két település (Börzönce és Nagykanizsa-Inkey kápolna) olyanra egykorú, hogy a leletanyagot tetszőlegesen behelyettesíthetnénk egymásba. Nagykanizsa-Inkey-kápolna is rövid életű telep volt. E lelőhelyen ennek bizonyítására a leletanyag tipológiai elemzésén túl azt is megemlíthetjük, hogy jó néhány edényt egyértelműen egyazon fazekas készített, szép számban vannak ugyanis olyan tál- és hombártöredékek, amelyeknek peremét határozott mozdulattal vízszintesre vágta az edény készítője. E jellegzetes stílus is bizonyítja, hogy a különböző szemégtöredékekbe került leletanyag rövid idő alatt (a fazekas élete) készült, a gödrök rövid idő alatt töltődtek be háztartási hulladékkal, tehát a telepet is relatíve rövid ideig használták. Ha létezne korai és kései Somogyvár-Vinkovci kultúra, az csakis hosszú, békés fejlődés eredménye lehetne, s ennek a leletanyagban is markánsan meg kellene jelennie. Ezzel szemben a Somogyvár-Vinkovci kultúra edényei nagy területen egységesek, nincs tipológiai törés vagy átfejlődés. Mind az északi mind a déli területeken előkerült leletek analógiái (a nagyon kevés közölt anyagban) a Vinkovci A kultúrában vannak meg. Figler A. nagy felületű, Győr környéki ásatásán is csak a Somogyvár-Vinkovci kultúra Vinkovci A-val analóg leletei kerültek elő. Figler A. sem lát kronológiai különbséget az észak- és dél-dunántúli Somogyvár-Vinkovci leletek között. Véleménye szerint a meglévő eltérések területi sajátosságokat jeleznek. Az É-dunántúli Somogyvár-Vinkovci leletek párhuzamait is a korai Vinkovci kultúrában (Vinkovci A) találta meg. Meggyőzően bizonyítja, hogy a Somogyvár-Vinkovci kultúrának nincs két fejlődési fázisa (FIGLER 1994, 23). Figler A. fontos kronológiai támponttal járult hozzá a kora bronzkor kutatásához. Győr környéki nagy felületű ásatásai során mind a makói, mind a Somogyvár-Vinkovci kultúra telepeit megtalálta. A két kultúra ÉNy-dunántúli lelőhelyeit térképre téve megállapította, hogy a Somogyvár-Vinkovci kultúra lelőhelyei a makói kultúra elterjedési területét foglalják el, tehát egyidejűségük kizárható (FIGLER 1994, 23, Abb. 2–3). Figler szerint Győr környékén „az első kora bronzkori népességet a Makó-Kosihy-Čaka kultúra képviseli a korai bronzkor I. időszakban. Ezt követi a korai bronzkor II-ben a Somogyvár-Vinkovci kultúra, majd a korai bronzkor III-ban a kisapostagi kultúra ...” (FIGLER 1996, 7).

Kalicz N. és Schreiber R. legutóbbi munkájukban a Somogyvár-Vinkovci kultúra két fázisáról már ezt írják: „A Somogyvár-Vinkovci kultúra belső tagolására egyelőre nem rendelkezünk közvetlen stratigráfiával, hanem csak közvetett (tipológiai) adatokkal. A Somogyvár-Vinkovci kultúra két fázisának elterjedési határát még ma sem lehet pontosan meghatározni. Az idősebb, a Ma-

kó kultúrával egyidős fázis (KB I) leleteit az elterjedési terület déli zónájából ismerjük....” (KALICZ–KALICZ–SCHREIBER 1999, 84). Kalicz N. és Schreiber R. a börzöncei telepről megállapítják: „...Börzönce leletei átmeneti jelleget mutatnak az első és második fázis között. Úgy tűnik, mintha élete erősebben benyúlt volna a kora bronzkor második (KB II) fázisába.” (KALICZ–SCHREIBER–KALICZ 1999, 84. o. 2. jegyzet). Sajnálatosnak tartom, hogy a szerzők nem fejtik ki, mire alapozzák ezt a megállapítást, amellyel nem tudok egyetértetni, s tőlem függetlenül, saját érvrendszerükön belül sem teljesen egyértelmű, ugyanis: Kalicz N. és Schreiber R. szerint a Makó és Somogyvár-Vinkovci kultúra egyidejűségét bizonyító belső díszes talpas tálak (Ék-Magyarország kivételével) a KB II-ben eltűnnek. Ilyen típusú táltöredékek csekély számban ugyan, de Börzöncén is előkerültek, tehát Kaliczék logikája szerint is ez a KB I-re keltezhető lelőhely kellene hogy legyen. Felfogásuk szerint a déli lelőhelyek az idősebb fázisba tartoznak. Börzönce a D-Dunántúlon van, tehát ilyen közelítésben is az idősebb fázisba kell, hogy tartozzon.

Börzönce feldolgozásakor már óvatosan utaltam arra, hogy a földrajzi távolság alapján felállított kronológia újragondolását javaslom (BONDÁR 1995, 234). E statikus elképzelés szerint ugyanis ami a törzsterülettől távolabb van, az nyilvánvalóan későbbi, hiszen a törzsterületről vándorolt új helyre. E megállapítás igaz lehet, a probléma csak az, hogy régészetileg nehezen megfogható. Vinkovci és Pécs-Nagyárpád között a távolság kb. 120 km, Vinkovci és Szava között kb. 105 km, mely távolságot a korabeli közlekedési lehetőségekből kiindulva, az ismeretlen sűrű erdők, mocsarak, szabályozatlan folyók hátráltató szerepével is számolva, de a szekér használatát figyelembe véve (amelyre föl lehetett tenni a mindennapi élethez szükséges teljes felszerelést, így pl. edényeket is), valószínűleg néhány hét alatt meg lehetett tenni. (Az akkori népsűrűség figyelembe vételével nem kell állandó harcokat feltételeznünk a már itt lakó népcsoportokkal, nyilván nagy területek voltak lakatlanok még ebben az időben.) E gondolat jegyében nem meglepő a távoli területeken meglévő kultúrák (Coțofeni, Gyula-Roșia, Glina III-Schneckenberg stb.) leletanyagának hasonlósága olykor teljes azonosság. A csak hetekben, hónapokban mérhető kronológiai különbségek régészeti módszerekkel megfoghatatlanok, éppen ezért ebben az esetben a földrajzi indítatású kelteztést és fázisra bontást elfogadhatatlannak tartom.

A Somogyvár-Vinkovci kultúra elterjedési térképéről (BONDÁR 1995, Fig. 19) leolvasható négy centrum (Vinkovci környéke; Pécs körzete; Zala megye DNy-i része, Győr környéke) viszonylag hamar és akár egyidőben is létrejöhetett. Ez a négy lelőhely-koncentráció részben a kutatottságból adódik, ezen túlmenően azonban véleményem szerint elfogadható információkat hordoz a Somogyvár-Vinkovci kultúra településszerkezetét illetően is: egy-egy nagyobb lélekszámú központ

körül több időszakos szálláshely volt (BONDÁR 1995, 230). (Hasonló települési képet vázol fel Szathmári I. a Makó kultúráról (SZATHMÁRI 1999, 143).

Kalicz N. és Schreiber R. a makói és Somogyvár-Vinkovci kultúra egyidejűségének egyik bizonyítékát a kunpeszéri sírban látja, ahol a makói kultúra sírjában egy Somogyvár-Vinkovci hengeres palack is volt (HORVÁTH 1988, 18–19; KALICZ–KALICZ–SCHREIBER 1999, 88). Ez annál is érdekesebb, mert Kalicz N. és Schreiber R. éppen ebben a munkájukban gyűjtik össze a több kultúrában – Vučedol B, Vučedol C, Somogyvár-Vinkovci, Glina III – is meglévő hengeres palackokat (KALICZ–KALICZ–SCHREIBER 1999, 88). Ha ez az edénytípus több, nem egykorú kultúrában is megvan, akkor egyáltalán nem biztos, hogy a kunpeszéri makói sírban Somogyvár-Vinkovci palack van, lehet ez Vučedol C vagy Glina III is, sőt akár makói is. Sajnos, a Kunpeszér-Sinai hegyen előkerült síregyüttes közöletlen. A hamvakat tartalmazó nagy méretű urna elveszett (HORVÁTH 1988, 18). E makói sír edényeinek datáló értéke tehát nem teljes, így nem fogadhatjuk el érvként a makói csoport és Somogyvár-Vinkovci kultúra egyidejűségének bizonyítására sem. Ma már más kultúrák esetében is felül kellene vizsgálni a hengeres kis palack datáló értékét!

A Dny-Dunántúl vonatkozásában a különböző őskori kultúrákkal foglalkozó korábbi publikációkat fellapozva azt tapasztaltuk, hogy az elterjedési térképeken (MOZSOLICS 1942, 44; KALICZ 1968, 80; BÓNA 1992, 16; BÓNA 1994, 16) a Dunántúl délnyugati fele „lelőhelyektől mentes” fehér foltként jelentkezett. Ezt a terra incognitát – lelőhelyek hiányában, elméleti megfontolások alapján – a nagy léptékű térképeken nagyvonalúbban alkalmazható különböző grafikai technikák (vonalkázás, pontozás, betöltött folt stb.) segítségével „népesítették” be, kivetítve ide is a Dunántúl keleti és északi részének kutatási eredményeit.

A terepbejárások (Horváth Jolán, Müller Róbert, Vándor László, Horváth László, Simon Katalin és Horváth László András) és ásatások (Valter Ilona, Kalicz Nándor valamint a már felsorolt kollegák munkássága) következtében ez a terület, a mai Zala megye térképe is lassan benépesül. Az utóbbi 20 év szisztematikus kutatásai (Horváth László topográfiai terepbejárásai, a Kis-Balatonhoz kapcsolódó nagyarányú régészeti feltárások, nagyobb leletmentések, valamint a mikroregionális kutatások a Hahóti-medencében és a Kerka-völgyben (2. kép), legújabban pedig a vasút- és autópálya építésekhez kapcsolódó feltárások) eredményeként lassacskán kirajzolódik a bronzkori településhálózat is e térségben.

A vizsgált területen – a késő rézkori alapnépességet definiálva – megállapíthatjuk, hogy ma már nemcsak elméleti alapon tétélezhető fel a badeni kultúra Zala megyei megtelepedése. Lelőhelyekkel bizonyítottan, publikált ásatások anyagából ismerjük, hogy a badeni kultúra

mind a megye déli mind északi részén megtelepült (HORVÁTH 1984, BONDÁR 1987, BONDÁR 1991, HORVÁTH 1994, BONDÁR 1996a, SIMON 1987, SIMON 1990, BÁNFFY 1995, HORVÁTH-SIMON 1997). A lelőhelyek nem töltik ki ugyan egyenletesen és sűrűn az elterjedési térképet, de a jelenlét bizonyított. A badeni kultúrával részben együttélő kostolaci kultúránál már nem ilyen egyértelmű a helyzet. A kostolaci kultúra lelőhelyei nem találhatók meg a Dunántúl egész területén, csak a nagyobb vizek közelében települtek meg korábbi ismereteink szerint (BONDÁR 1984, Abb. 6). Akkor ismert egyetlen magyarországi hamvasztásos sírja Keszthelyen került elő (MRT I, 21/30. lh, 6. t. 9, 12). A kostolaci kultúra korábbi elterjedési területét némileg módosította a Balaton közelében előkerült Balatonboglár (BONDÁR 1996) és Ordacsehi (BONDÁR 1998) valamint a Bonyhádhoz közeli Aparhant (Csiszér A. magán-gyűjteményéből, feldolgozás alatt) lelőhely.

A vučedoli kultúra ma már nemcsak Baranya és Tolna megyéből (ECSEDY 1979, 118; Zók, Lánycsók, Dunaszekcső, Gyulaj) ismert. Újabb lelőhelyei Somogy megyében is előkerültek (KULCSÁR 1999, 35. lh. 125: Somogyvár; valamint Honti Sz. Ordacsehi ásatásán előkerült szórvány táltöredék is ismert, amelyen két sorban koncentrikus félkörökből álló díszítés van). Egyre valószínűbbé válik, hogy a vučedoli kultúra elterjedési területét is hamarosan újra kell rajzolni.

Zala megyéből a kostolaci kultúra eddig csak Keszthelyen mutatható ki, vučedoli lelőhelyeket pedig mind eddig nem ismerünk. A makói kultúra itteni megtelepedésére ugyancsak nincs adatunk. Somogy és Tolna megye újabb, nagy felületű ásatásainak új eredményei alapján remélhetjük, hogy a napjainkban beindult Zala megyei nagy felületű feltárások is hasonló adatokat szolgáltatnak majd, aminek következtében egyértelműen kimutatható lesz nagyobb területen is a kostolaci és vučedoli lakosság.

A mai Zala megyéből a kora bronzkori Somogyvár-Vinkovci kultúra 26 lelőhelyét ismerjük (3. kép).² Ezek nagy része egy-két edénytöredéket megőrző telepnyom, mindössze néhány gazdagabb település van a megyében (Nagykanizsa-sánc, Nagykanizsa-Inkey kápolna, Letenye, Börzönce-Temetői dűlő). Figyelemre méltóak az erődített telepek: Nagygörbő (NOVÁKI 1965), Oltárc-Márkihegy (HORVÁTH 1994, 97), Galambok-Öreghegy (HORVÁTH 1994, 97) és a Baranyában található, három oldalon természetes védettséggű Pécs-Nagyárpád (BÁNDI 1979, 64).

Fentiek ismeretében az alábbiakat állapíthatjuk meg: a Dunántúl déli felében (Baranya, Tolna és szórványosan Somogy megyében) a késő rézkor végén (mások szerint a kora bronzkor kezdetén) a vučedoli kultúra települt meg. A Dunántúl északnyugati részén – elsősorban Győr környékén – a Somogyvár-Vinkovci kultúrát megelőzően (tehát a vučedolival paralel) a makói kultúra népe

épített rövid életű telepeket. Ezt követte időben a Somogyvár-Vinkovci kultúra, amely véleményem szerint rövid idő alatt, nagyjából egyidőben települt meg a Dunántúl déli és nyugati felében. (Nem kell többé erőltetni a Somogyvár-Vinkovci kultúra makói párhuzamainak keresését, hiszen ha nem egykorúak, akkor ennek nincs is értelme.) Ha tehát elfogadjuk a kora bronzkor I-ben a Vučedol-Makó horizontot – hangsúlyozva, hogy szeretnénk elvonatkoztatni az ilyen horizontok statikus alkalmazásától, azaz attól, hogy ennek mindenütt egyszerre kellett így lennie – akkor a következő horizont (KB II) a Somogyvár-Vinkovci kultúra és rokon művelődések időszaka. Ezek az ország különböző területein nagyjából egyidőben megjelenő, egymással vitathatatlan rokonságban álló kora bronzkori közösségek már mindenképpen utalhatnak a tőlünk messze végbement, feltételezhető történeti folyamatokra. Érthetővé válnak a barlangi és erődített telepek, amelyek a hosszabb-rövidebb ideig tartó védekezésre utalnak. Érthető válik közösségek elmenekülése távolabbi területekre. Elfogadhatóvá válik az a feltételezés is, hogy ez a nem nagy lélekszámú hullám nagyjából egyidőben érkezhetett a Kárpát-medencébe. Ecsedy I. kulturális diffúzió modelljével szemben magam – Bóna István véleményével egyetértve – ebben az esetben inkább az expanziót látom elfogadhatónak, hangsúlyozva, hogy ez csak kisebb közösségek menekülését, áttelepülését jelenthette, amelyet a településszerkezet is alátámasztani látszik. Megmagyarázhatóvá válnak azok a különbségek, amelyek pl. a Dunántúl északi és déli területei között megvannak, s amelyek az eltérő alaplakosságból adódhatnak (délen Kostolac-Vučedol, északon Kostolac-Makó).

Kalicz N. és Schreiber R. érthetetlennek tartja Bóna I. véleményének megváltozását. „Bóna 1992-ben indoklás nélkül alapvetően megváltoztatta véleményét a Somogyvár-Vinkovci kultúra kronológiai helyzetével kapcsolatban (BÓNA 1992, 13–15, 40: kronológiai táblázat). Ennek megfelelően most a Somogyvár-Vinkovci teljes élettartamát egyetlen fázisra, a korabronzkor második fázisára keltezi ...” (KALICZ–KALICZ–SCHREIBER 1999, 87).

A jelen tanulmányban felvázolt kora bronzkori településtörténeti kép – amely nagyon közel áll Bóna I. véleményéhez – megítélésem szerint nem egy korábbi kutatási állapotra való visszalépés, hanem az elmúlt évtizedekben nem kellően megalapozott vagy ellenőrzött megállapításoktól való elhatárolódás. Sajnálatos, hogy a „Zóki kultúra” úgy esett szét, hogy senki nem végezte el a leletek újraértékelését és új kulturális besorolását. Sajnálatos, hogy sokáig élhetett még az az elképzelés, hogy Baranyában is van makói kultúra. E nézet „virágkora idején” pl. a Baranya monográfiában egyetlen (!) makói lelőhely sem szerepelt, csak Somogyvár-Vinkovci lelőhelyeket sorolt fel Bándi G. (BÁNDI 1979, 68–72). A vučedoli- és makói kultúra egyidejűségét végül is semmi más nem cáfolta, mint Ecsedy I. logikai eszmefuttatása,

amit Kalicz N. is elfogadott (KALICZ 1984, 100). Bonyolította a helyzetet, hogy a korábbi kronológiai rendszerbe be kellett illeszteni a Somogyvár-Vinkovci kultúrát is. A zömmel szórvány leletek (ez mind a makóira mind a Somogyvár-Vinkovci kultúrára igaz) nem jelentettek biztos kapaszkodókat a Makó-Somogyvár kérdés kapcsolatának megválaszolásához, stratigráfiai adat csak a vučedoli és Somogyvár-Vinkovci kultúrára volt. Sajnos, a Vinkovci stratigráfia is hozzájárult a Somogyvár-Vinkovci kultúra két fázisának „megszületéséhez” a kevésbé precíz terminológia használójánál. Vinkovcin ugyanis valóban két réteg volt, egy idősebb (Vinkovci A) és egy fiatalabb (Vinkovci B), amelyből azonban a mi Somogyvárunkkal csak a Vinkovci A a rokon. Bonyolította még a helyzetet a hagyományos történeti kronológia és a C14 adatok közötti több száz éves eltérés is, amely azt eredményezte, hogy a fejlődést lassúbbnak kellett feltételezni, mint korábban, tehát az egyes kultúrák élete meghosszabbodott, amiből logikusan következik, hogy több fázisuk is lehetett. A relatív kronológiai táblázatok megjelenése a szakirodalomban további problémákat vetett fel. A táblázatok készítői arra a lehetetlen feladatra próbáltak vállalkozni, hogy egy adott időpillanatban mely kultúrák voltak egykorúak, s az egyes kultúrák területenként hogyan követték egymást. A kérdés ezzel kapcsolatban az, hogy kell-e, lehet-e (szabad-e) az anyagi kultúra kisebb-nagyobb, régészeti kimutatható változásainál új kronológiai szinteket megállapítani (kronológiai táblázatot készíteni)?³ Sajnos, a régészet ismert módszerei nem alkalmasak arra, hogy 5–10 évenként ábrázoljunk kronológiai „folyamatokat”.

Összegezve az elmondottakat: véleményem szerint a Somogyvár-Vinkovci kultúra rövid életű volt mind a törzsterületen, mind a Dunántúlon. Nincs két fázisa, az egyes területek közötti különbségek nem kronológiai, hanem az eltérő alaplakosságból adódó területi eltérések. A Somogyvár-Vinkovci kultúra követte a vučedoli kultúrát és – a Dél-Dunántúlon és Győr környékén – nem egyidejű a makóival. Nincs közös lelőhelyük és stratigráfia sem igazolja egyidejűségüket. Az É-Dunántúlon – bizonyítottan – a makói kultúrát követte a Somogyvár-Vinkovci kultúra. A D-Dunántúl újabb pontjain kerülnek elő a vučedoli kultúra lelőhelyei, várható, hogy Zala megyében is hamarosan napvilágra kerül e korszak. A dél-dunántúli „makói” lelőhelyek egyelőre toposzok, közöletlenségük miatt nem tudható, hogy a Vučedol C, makói vagy a Somogyvár-Vinkovci kultúrába tartozó lelőhelyekről van szó. A Makó és Somogyvár-Vinkovci kultúra egyidejűségének korábban megdönthetetlen bizonyítékai, a belső díszes talpas tálak mai ismereteink szerint különböző korú kultúrákban is léteznek, így nem tekinthetők az egyidejűség bizonyítékainak.

Jelen tanulmányban nem volt célom a kora bronzkor minden problémájának exponálása, elsősorban a Dunántúl délnyugati feléből kitekintve próbáltam meg fel-

hívni a figyelmet néhány olyan módszertani problémára, amelynek súlyos kronológiai következménye is lett. Jelen tanulmány keretei között a Somogyvár-Vinkovci kultúra néhány alapproblémájára koncentráltam, ezért nem foglalkoztam a makói, nagyrévi kultúra, a harangedény-Csepel csoport, a nyírségi kultúra hasonló problémáival. Nem elemeztem a makói kultúra két fázisra bontásának okait. Nem érintettem azt a problémát sem, hogy a harangedény-Csepel csoport nagyrévi kultúrába sorolásánál Schreiber R. ugyanúgy érvel, mint Bándi G. tette a Somogyvár-Vinkovci kultúrájánál, nevezetesen: nem tartja elegendőnek önálló kultúra meghatározásához a Budapest környéki harangedényeket (KALICZ-SCHREIBER 1997, 186; KALICZ-SCHREIBER 1999, 86–87). Nem foglalkoztam annak a lelőhelynek kronológiai üzenetével sem, amelyen vučedoli rétegben találtak zsinórdíszes cserepeket és valódi harangedényeket (STOJIC 1996,

355, T. VII. 11a, 11b). Nem foglalkoztam a makói és nyírségi kultúra egymás utániségének éppen átalakulóban (visszaalakulóban?) lévő problémájával sem. Szándékosan nem vontam be a vizsgálódásba a külföldi szakirodalmat, mert az ottani hiteles anyagok is jórészt közöletlenek, az elméleti megállapítások pedig az autentikusnak tekintett hazai kutatók eredményeire épülnek, a probléma megoldásához tehát nem vitt volna közelebb a szélesebb spektrum.

Véleményem szerint a vučedoli-, makói- és Somogyvár-Vinkovci kultúra kronológiáján el kell gondolkodni, a régészeti bizonyítékok nélküli állításoktól meg kell tisztítani. A vázolt problémák megnyugtató megoldásához arra lenne szükség a kora bronzkor kutatásában, hogy higgadtan újra gondoljuk és a leletanyag kézbevétele után felejtjük el az elmúlt évtizedek néhány toposszá vált megállapítását.

Jegyzetek:

- ¹ Horváth L. ásatása 1979–1981, 1991. A lelőhely anyaga feldolgozás alatt, a feldolgozást Kalicz N. (lengyeli- és badeni kultúra), Bondár M. (Somogyvár-Vinkovci kultúra) és Horváth L. (késő bronzkor – római kor) végzi. (Megjelenik a Zalai Múzeum 12. kötetében.)
- ² A lelőhelyek jegyzékét irodalommal ld. BONDÁR 1996,

250–254. Azóta új lelőhely: Kissziget

- ³ Mindezek tudatában teljességgel elfogadhatatlannak tartom Szabó G. relatív-kronológiai táblázatait, amelyek már a KB I-et is két fázisra osztják és a Somogyvár-Vinkovci kultúra nála a KB Ia-tól a KB IIIa elejéig tart a Dél-Dunántúlon (SZABÓ 1994, 65; SZABÓ 1999, 26).

Irodalom:

- BÁNDI 1966: Bándi, Gábor: Die Beziehungen der südungarländischen frühen Bronzezeit zum Gebiet der Unteren Donau. MFMÉ 1966–1967, 71–78.
- BÁNDI 1968: Bándi, Gábor: Remarks on the history of research in the „Vučedol Problem”. Alba Regia 8–9 (1967–1968) 23–33.
- BÁNDI 1979: Bándi Gábor: Korai bronzkor. Somogyvár-Vinkovci kultúra. In: Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. (szerk.: Bándi Gábor) Pécs 1979. 423 o. (Baranya monográfia) 59–73.
- BÁNDI 1981: Bándi Gábor: A Dunántúl kora bronzkori civilizációjának kialakulásáról. Savaria 9–10 (1975–1976) [1981] 81–92.
- BÁNDI 1984: Bándi Gábor: A Kárpát-medence korabronzkori fémművességének történeti összefüggései. Savaria 13–14 (1979–1980) [1984] 117–129.
- BÁNYFY 1995: Bánffy, Eszter: Neolithic and Copper Age settlements at Hahót and Zalaszentbalázs. (Zalaszentbalázs–Pusztatető, Hahót-Szartóri I-II) Antaeus 22 (1995) 35–50.
- BÓNA 1965: Bóna, István: The Peoples of Southern Origin of the Early Bronze Age in Hungary I-II. Alba Regia 4–5 (1963–1964) [1965]. 17–63.
- BÓNA 1972: Bóna István: A kora bronzkori Somogyvári csoport leletei Nagyvejkéről. SzekszárdMÉ 1971–1972. 3–16.
- BÓNA 1992: Bóna, István: Bronzezeitliche Tell-Kulturen in Ungarn. In: Bronzezeit in Ungarn. Frankfurt am Main 1992. 9–41.
- BÓNA 1994: Bóna, István: Les cultures des tells de l'âge du bronze en Hongrie. In: Le bel Age du Bronze. Dijon 1994. 9–39.
- BONDÁR 1984: Bondár, Mária: Neuere Funde der Kostolac und Spätbadener Kultur in Ungarn. Acta ArchHung 36

- (1984) 59–84.
- BONDÁR 1987: Bondár Mária: Újabb adatok a későbronzkori badeni kultúra temetkezéseihez. *Zalai Múz* 1 (1987) 47–58.
- BONDÁR 1991: Bondár Mária: A badeni kultúra újabb telepe Balatonmagyaródon. *Zalai Múz* 3 (1991) 137–154.
- BONDÁR 1995: Bondár, Mária: Early Bronze Age settlements patterns in South-West Transdanubia. *Antaeus* 22 (1995) 197–268.
- BONDÁR 1996: Bondár Mária: Késő rézkori sírok Balatonbogláron. *SMK* 12 (1996) 3–16.
- BONDÁR 1996a: Bondár Mária: Késő rézkor. Korai bronzkor. In: *Évezredek üzenete a láp világából. Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1972–1992.* (szerk.: Költő L. – Vándor L.) Kaposvár-Zalaegerszeg 1996, 34–47.
- BONDÁR 1998: Bondár Mária: Késő rézkori település maradványai Ordacsehi-Major lelőhelyen. *SMK* 13 (1998) 3–39.
- CSÁNYI 1996: Csányi Marietta: Újabb adat Kelet-magyarországi kora bronzkorunkhoz. – New data to the Early Bronze Age of East Hungary. *Tisicum* 9 (1996) 45–75.
- DANI 1998: Dani, János: Die Urnengräber der Makó-Kultur aus Komitat Hajdú-Bihar (Ost-Ungarn). In: *The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin.* (Ed.: Ciugudean, H. – Gogáltan, F.) Alba Iulia 1998, 55–66. (*Bibliotheca Musei Apulensis* 8).
- DIMITRIJEVIĆ 1966: Dimitrijević, Stojan: Rezultati archeoloških iskopavanja na području Vinkovačkog muzeja od 1957 do 1965. god – prehistorija i srednji vijek. *Acta Musei Cibalensis* I (1966) 3–67.
- DIMITRIJEVIĆ 1977–78: Dimitrijević, Stojan: Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur in dem Zwischenstromlande Donau-Drau-Sawe. *VAMZ* XI (1977–78) 1–84.
- DIMITRIJEVIĆ 1982: Dimitrijević, Stojan: Die frühe Vinkovci-Kultur und ihre Beziehungen zu Vučedoler Substrat. *OA* 7 (1982) 7–36.
- ECSEDY 1978: Ecsedy István: Adatok a Somogyvár-Vinkovci kultúra kérdéséhez. *JPMÉ* 22 (1977) [1978] 185–194.
- ECSEDY 1979: Ecsedy, István: Die Siedlung der Somogyvár-Vinkovci Kultur bei Szava und einige Fragen der Frühbronzezeit in Südpannonien. *JPMÉ* 23 (1978) [1979] 97–136.
- ECSEDY 1983: Ecsedy István: Ásatások Zók-Várhegyen (1977–1982). (Előzetes jelentés). – Excavations at Zók-Várhegy (1977–1982). Preliminary Report. *JPMÉ* 17 (1983) 59–105.
- ECSEDY 1984: Ecsedy István: Őskori leletek Dunaszekcső-Várhegyről. – Prehistoric finds from Dunaszekcső-Várhegy. *JPMÉ* 29 (1984) 89–125.
- FIGLER 1994: Figler, András: Die Fragen der Frühbronzezeit in Nordwest-Transdanubien. *Zalai Múz* 5 (1994) 21–38.
- FIGLER 1996: Figler András: Adatok Győr környékének bronzkorához. *Bronzkori kultúrák Győr környékén.* *PÁMÉ* 6 (1996) 7–27.
- FISCHL–KISS–KULCSÁR 1999: P. Fischl Klára–Kiss Viktória–Kulesár Gabriella: Kora és középső bronzkori település Baks-Homokbánya (Csongrád megye) lelőhelyen – Früh- und mittelbronzezeitliche Siedlungen auf dem Fundort Baks-Homokbánya (Komitat Csongrád). *MFMÉ – Studia Archaeologica* 5 (1999) 77–190.
- HORVÁTH 1984: Horváth László: Előzetes jelentés a Nagykanizsa–Inkey sírkápolna melletti lelőhely feltárásáról. *ZGy* 18 (1984) 7–25.
- HORVÁTH 1988: Horváth Attila–H. Tóth Elvira–Szekely György: Elődeink a Duna-Tisza közén. A Kiskunság és környéke története a régészeti leletek tükrében. *Kiállítási vezető.* Kecskemét 1988.
- HORVÁTH 1994: Horváth László: Nagykanizsa és környékének története az újkőkortól a római kor végéig. In: *Nagykanizsa története I.* (szerk.: Rózsa György) Nagykanizsa 1994, 85–141. o.
- HORVÁTH–SIMON 1997: Horváth László András–H. Simon Katalin: A neolitikum és rézkor Zalaegerszeg környékén. – Neolithic and Copper Age in Zalaegerszeg and its Environs. In: *Zalaegerszeg évszázadai. Várostörténeti tanulmányok.* (Szerk.: Kapiller Imre) 7–48.
- KALICZ 1968: Kalicz, Nándor: Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn. Budapest 1968. (*ArchHung* 45.)
- KALICZ 1981: Kalicz, Nándor: Neue Aspekte über die Chronologie der Nyírség-Gruppe. *SlovArch* 29 (1981) 67–74.
- KALICZ 1982: Kalicz, Nándor: Die terminologischen und chronologischen Probleme der Kupfer- und Bronzezeit in Ungarn. In: *Atti del X. Simposio Internazionale sulla fine del Neolitico e gli inizi dell'Età del Bronzo in Europa.* Verona 1982, 117–137.
- KALICZ 1984: Kalicz, Nándor: Die Makó Kultur. In: *Kulturen der Frühbronzezeit ...* Beograd 1984, 93–107.
- KALICZ 1998: Kalicz Nándor: A kora bronzkori Makó kultúra két települése Heves megyében – Zwei Siedlungen der frühbronzezeitlichen Makó-Kultur im Komitat Heves. *Agria* 34 (1998) 5–32.
- KALICZ–KALICZ–SCHREIBER 1997: Kalicz, Nándor–Kalicz-Schreiber, Rózsa: Die Somogyvár-Vinkovci-Kultur und die Glockenbecher in Ungarn. In: *Tradition und Innovation.* (Hrsg.: Dobiat, C.-K. Leidorf) Festschrift für Christian Strahm. *Prähistorische Archäologie als historische Wissenschaft. Internationale Archäologie.* Espelkamp, 1997. 325–347. (*Studia Honoraria* Band 3.)
- KALICZ–KALICZ–SCHREIBER 1999: Kalicz, Nándor–Kalicz-Schreiber, Rózsa: A Somogyvár-Vinkovci kultúra és a Harangedény-Csepel-csoport Budapest kora bronzkorában. *Savaria* 24/3 (1998–1999) 83–114.
- KALICZ–SCHREIBER 1991: Kalicz-Schreiber Rózsa: A Somogyvár-Vinkovci kultúra dél-északi irányú közvetítő szerepe a korabronzokban. *BudRég* 28 (1991) 9–43.
- KALICZ–SCHREIBER 1997: Kalicz-Schreiber Rózsa: Kora bronzkori temetkezések a Csepel-sziget keleti partján. *BudRég* 31 (1997) 177–195.

- KOÓS 1998: Koós, Judit: Grabungen auf neueren Fundstellen der Makó-Kultur in Nordost-Ungarn. In: *The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin*. (Ed.: Ciugudean, H. – Gogăltan, F.) Alba Iulia 1998, 7–30 (Bibliotheca Musei Apulensis 8).
- KULCSÁR 1997: Kulcsár Gabriella: Adatok a Dél-Alföld kora bronzkori történetéhez (Hódmezővásárhely-Barci rét kora bronzkori települése I.) In: *Látták Trója kapuit. Bronzkori leletek a Közép-Tisza vidékéről* (Szerk.: Havassy P.) Gyula 1997, 13–56. (Gyulai katalógusok 3).
- KULCSÁR 1998: Kulcsár, Gabriella: The Distribution of the Makó Culture in South-Eastern Hungary. In: *The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin*. (Ed.: Ciugudean, H. – Gogăltan, F.) Alba Iulia 1998, 31–53. (Bibliotheca Musei Apulensis 8).
- KULCSÁR 1999: Kulcsár Gabriella: Kora bronzkori belső díszes talpas tálak a Dunántúlon. *Savaria* 24/3 (1998–1999) 115–139.
- KULCSÁR 1999a: Kulcsár Gabriella: Kora bronzkori baltalelet Tolna megyéből. *Őrégészeti levelek* 1 (1999) 20–21.
- MOZSOLICS 1942: Mozsolics, Amália: A kispostagi kora-bronzkori urnatemető. Bp. 1942. (ArchHung 26.)
- MRT I: Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly: Veszprém megye régészeti topográfiája. A keszthelyi és tapolcai járás. Bp. 1966. (Magyarország régészeti topográfiája I.)
- MRT III: Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly: Veszprém megye régészeti topográfiája. A devecseri és sümegi járás. Bp. 1970. (Magyarország régészeti topográfiája 3.)
- NOVÁKI 1965: Nováki Gyula: A Nagyörbő-Várhegy-i kora-bronzkori erődített telep. *ArchÉrt* 92 (1965) 168–175.
- SIMON 1987: H. Simon Katalin: Neolit és rézkori települések Tekenye határában. – Neolithische und kupferzeitliche Siedlungen in der Gemarkung von tekentye. *Zalai Múz* 1 (1987) 7–46.
- SIMON 1990: H. Simon, Katalin: Der Stand und die Aufgaben der Neolithikum- und Kupferzeitforschung. *Zalai Múz* 2 (1990) 47–66.
- STOJIC 1996: Stojic, Milorad: L'énéolithique final dans le centre des Balkans. Reports of Prehistoric Research Project, Vol. 1. (1996) 353–372.
- SZABÓ 1994: Szabó, Géza: Die Probleme der Entstehung der Nagyrév-Kultur entlang der Donau. *Zalai Múz* 5 (1994) 61–71.
- SZABÓ 1999: Szabó Géza: Kora bronzkori leletek Szentese-Várostanya lelőhelyről – Early Bronze Age Finds from Szentese-Várostanya. *MFMÉ – Studia Archaeologica* 5 (1999) 9–26.
- SZATHMÁRI 1999: Szathmári Ildikó: Adatok a kora bronzkori makói kultúra kérdéséhez. *Savaria* 24/3 (1998–1999) 141–152.
- TÓTH 1998: Tóth Katalin: Kora bronzkori leletek Bács-Kiskun megyéből. – Frühbronzezeitliche Funde im Komitat Bács-Kiskun. *MFMÉ – Studia Archaeologica* 4 (1998) 55–80.
- TÓTH 1999: Tóth Katalin: Kora bronzkori edénylelet Kecskemét-Csukáséren. – Ein frühbronzezeitliches Gefäßdepot auf dem Fundort Kecskemét-Csukásér. *MFMÉ – Studia Archaeologica* 5 (1999) 27–49.
- V. SZABÓ 1999: V. Szabó Gábor: A bronzkor Csongrád megyében. (Történeti vázlat a készülő régészeti kiállítás kapcsán) – The Bronze Age in county Csongrád. *Csongrád* 1999, 51–118. (Múzeumi Füzetek Csongrád 3)
- UTAK A MÚLTBA: Sz. Máthé Márta – Csányi Marietta – Tárnoki Judit – Dani János – Hajdú Zsigmond – Raczky Pál – B. Hellebrandt Magdolna – Kalicz Nándor – Koós Judit: Északkelet Magyarország a bronzkorban. In: *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*. (Szerk.: Raczky P. – Kovács T. – Anders A.) Budapest 1997, 59–71.

Contribution to the research problems of the Early Bronze Age in Southwest-Transdanubia

In this study – with the knowledge of the latest research results – the author tries to find an answer to the question, that which cultures did really spread in the Transdanubian region in the age of early Bronze Age I. and Early Bronze Age II. In her history of research she examines, that which are those statements that are valid even nowadays, and which are those that can only be history today. In the Hungarian research there were three basic opinions up to now: the opinions of István Bóna, the theory of Nándor Kalicz and Rózsa Schreiber and the ideas of István Ecsedy. Up to the end of the sixties the opinions of Bóna and Kalicz were more or less the same: the Makó-Vučedol-Nyírség group and the regional groups of the Zók culture are from the same age, because the inner decorated footed plates can be found in both cultures. Problems were caused by the acknowledge and separation of the Somogyvár culture. From that time the opinions of Bóna and Kalicz – based on theoretical ideas – were different in more points. Kalicz waited the solution from the great Baranya County (Pécs-Nagyárpád) excavations of the beginning of the seventies and accepted the verbal reports of G. Bándi. At the end of the seventies Ecsedy, in the form of a bit complicated theory, rejected the simultaneousness of Makó-Vučedol cultures, and on his distribution map he entered the presence of the two phases of Somogyvár-Vinkovci culture into the Hungarian research. From that time total chaos rules in the research of the theme. The former Makó sites suddenly change to Somogyvár-Vinkovci sites, and the theory of the expansion of the Somogyvár-Vinkovci culture appears. Chronological correspondences are made after the wandering of objects.

The author, based on the systematic researches

made in Zala County in the past twenty years (fig. 1.) and on her own excavation (Börzönce), and on the processing of site Nagykanizsa-Inkey chapel, previews her own settlement theory of Early Bronze Age I. and Early Bronze Age II. She agrees with the former statement of Bóna, that says the Somogyvár-Vinkovci culture was not long present in the Transdanubian region and it did not have two phases either, because it is not supported neither by the finds, neither by the site characteristics. The author agrees with the opinion of Bóna and Figler that says on the Transdanubian region: Vinkovci A-type finds can be traced, the smaller typological differences are regional based and can be explained with the different populations. The theory about one pot type = parallel aged cultures does not stand nowadays, because the inner-decorated footed pots – now proved – can be found in more consecutive cultures too.

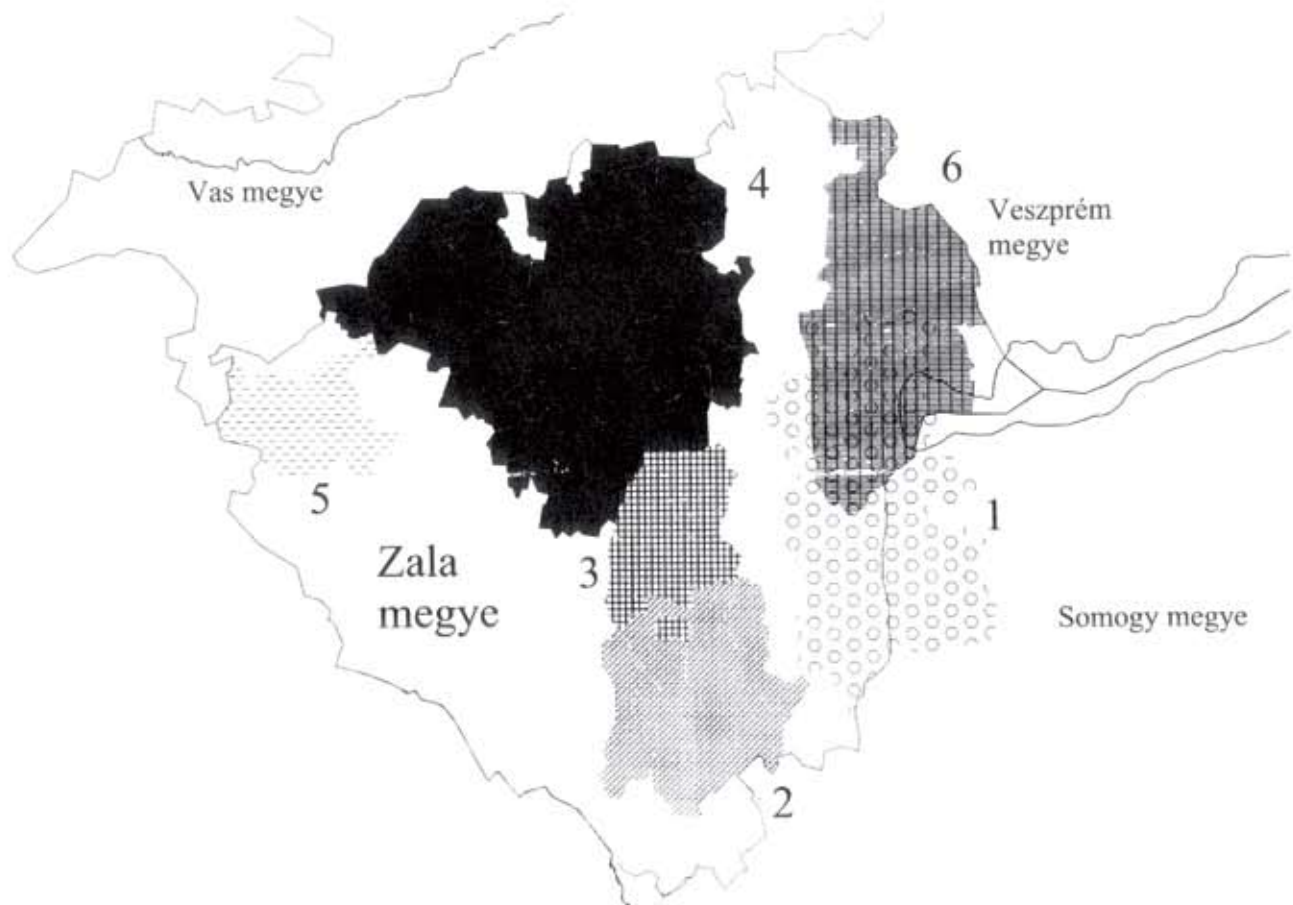
The author declares, on the South part of the Transdanubian region (Baranya County, Tolna County and lately Somogy County) the Vučedol culture settled. Parallel to this on the Northern part of the Transdanubian region the short living settlements of the Makó culture can be found. These were followed by Somogyvár-Vinkovci culture, which, according to the author under a very short time, settled more or less in the same time. Around some bigger centres, smaller short time used lodgings can be traced. Makó culture was followed by Somogyvár-Vinkovci culture, so it doesn't make a sense to force the idea of a parallel.

The author suggests that the old stereotypes must be forgotten and after the reassessment of the findings the former processes and settlement hierarchy must be thought over.

Translated by Attila Ködmön

Kora bronzkor	ECSEDY 1979. Abb. 1.	KALICZ 1982. Abb. 1.	KALICZ-SCHREIBER 1991. 8. kép	BÓNA 1992. 16. o. és 1994. 16. o.	KALICZ-SCHREIBER 1997. 12. kép	KALICZ-KALICZ-SCHREIBER 1997. 15. o.	KALICZ-KALICZ-SCHREIBER 1999. 20. kép
I.	postvučedol I: Somogyvár-Vinkovci, Makó, Nyírség, Jigodin, Kosihy-Čaka, Bosáca, Jevišovice B, Glina III.	Makó-Kosihy-Čaka, Somogyvár-Vinkovci	Vučedol, korai Somogyvár-Vinkovci, korai Glina III-Schneckenberg, Belotić, Jigodin, Makó	Makó, korai Nyírség, késői vučedol, Ljubljana-Ljubljana	Vučedol C, korai Somogyvár-Vinkovci, Makó (Kosihy-Čaka)	Makó, korai Somogyvár-Vinkovci	Vučedol C, Somogyvár-Vinkovci (korai), Makó (Kosihy-Čaka), Foltesti II, Schneckenberg-Glina III
II.	postvučedol II: késői Somogyvár-Vinkovci, nagyrévi, késői Glina III, Pitvaros, Nyírség, Kosihy-Čaka, harangedény, korai protoaunetic és Csepel csoport	Nyírség, Óbéba-Pitvaros, harangedény-Csepel, korai Nagyrévi, késői Somogyvár-Vinkovci	a) korai nagyrévi, harangedény-Csepel, késői Somogyvár-Vinkovci, Cloptice-Veselé, Nyírség, korai Maros, késői Glina III-Schneckenberg ----- --- b) korai nagyrévi, késői Somogyvár-Vinkovci, Lajta csoport, protoaunetic	Ljubljana, Somogyvár-Vinkovci A1, Protopitvaros, Gyula-Rosia, Nyírség II. késői Makó-Kosihy-Čaka, Óbéba-Pitvaros, harangedény	a) korai nagyrévi, harangedény-Csepel, késői Somogyvár-Vinkovci, Nyírség ----- b) korai nagyrévi, késői Somogyvár-Vinkovci, Lajta csoport, Nyírség	Nyírség II, korai Nagyrévi komplexum, késői Somogyvár-Vinkovci, Makó	a) Somogyvár-Vinkovci (késői), Nagyrévi (korai), Harangedény-Csepel, Makó, Nyírség, Rosia, Jigodin, Edinetz ----- b) Lajta, Somogyvár-Vinkovci (késői), Harangedény-Csepel, Nagyrévi (korai), Nyírség, Rosia, Jigodin, Edinetz
III.	nincs adat	nincs adat	a) késői nagyrévi, korai kisapostag, Gáta-Wieselburg, korai hatvani, középső Maros nincs adat	Szava-Vinkovci A2, késői Somogyvár-Vinkovci, Drassburg-Kisapostag, korai hatvani, késői nagyrévi, Nyírség II. korai Pitvaros-Perfámos, zsinagdiszes, Lajta csoport, Ottományi kultúra	a-b) késői nagyrévi, kisapostag, Gáta-Wieselburg, hatvani		a-b) Gáta, kisapostag, késői Nagyrévi, hatvani, Wietenberg-Monteuro

1. kép

2. kép: Zala megye szisztematikusan kutatott területei

1 – Kis-Balatonai leletmentések területe: Alsópáhok, Balatonmagyaród, Balatonszentgyörgy, Csákány, Esztergályhorvát, Főnyed, Galambok, Garabonc, Héviz, Keszthely, Nagyrada, Somogysámson, Somogyzsitva, Szegerdő, Szentgyörgyvár, Szökedenes, Sármellék, Sávoly, Tikos, Vörs, Zalaapáti, Zalakaros, Zalakomár, Zalasabar, Zalavár

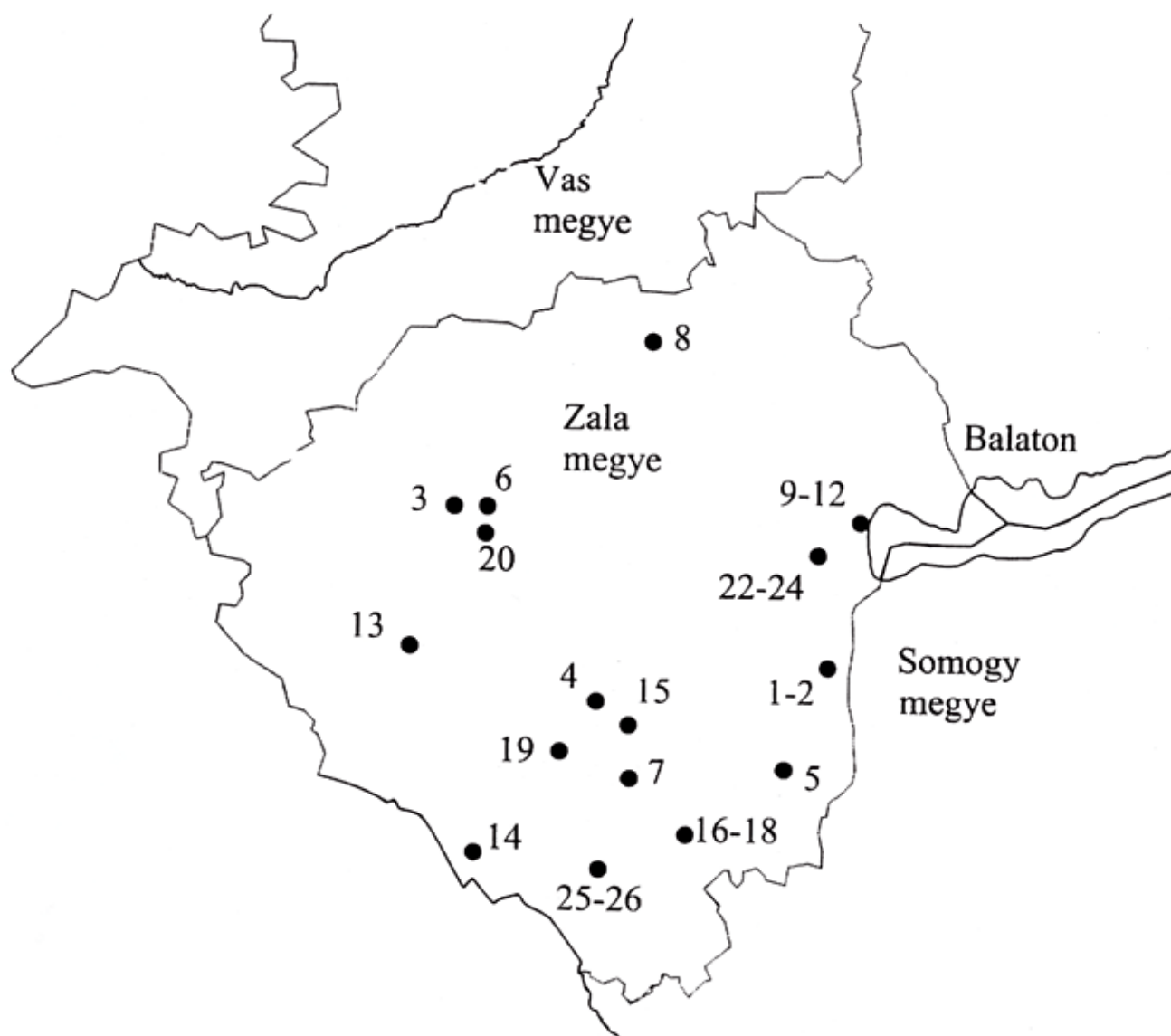
2 – Horváth László topográfiai terepbejárása: Bagola (Nagykanizsa), Eszteregnye, Gelsesziget, Homokkomárom, Hosszúvölgy, Magyarszerdahely, Miklósfa (Nagykanizsa), Nagybakónak, Nagykanizsa, Nagyréce, Sormás, Szepetnek, Újudvar

3 – Hahóti mikrorégió: Alsórajk, Boeska, Börzönce, Felsőrajk, Füzvölgy, Gelse, Gelsesziget, Hahót, Hosszúvölgy, Kacorlak, Kilimán, Korpavár (Nagykanizsa), Magyarszentmiklós, Magyarszerdahely, Pölöskefő, Pötréte, Zalaszentbalázs, Újudvar

4 – A zalegerszegi múzeum gyűjtőterületén végzett terepbejárások: Alibánfa, Alsónemesapáti, Andránhida, Babosdöbréte, Bagodvitenyéd, Bak, Baktüttös, Bazita, Becsvölgye, Bocföldre, Boncodföldre, Botfa, Bucuszentlászló, Budafa, Böde, Csatár, Csonkahegyhát, Csöde, Csácsbozsok, Dobronhegy, Ebergény, Egervár, Felsőbagod, Gellénháza, Gomboszeg, Gyűrűs, Gösfá, Hagyárosbörönd, Hottó, Iborfia, Kemendollár, Keménfa, Kisbucsa, Kiskutas, Kispáli, Kustánszeg, Kávás, Lickóvadamos, Milejszeg, Misefa, Nagycapornak, Nagykutas, Nagylengyel, Nagypáli, Nemesapáti, Nemeshetés, Nemesrádó, Nemesszentandrás, Nemessándorháza, Némethalu, Orbányosfa, Ormándlak, Ozmánbük, Pácsa, Padár, Pethöhenye, Petrikeresztúr, Pusztaderics, Pusztaszentlászló, Pölöske, Pálfiszeg, Pókaszeptek, Pózva, Salomvár, Szentersébethegy, Szentkozmadombja, Söjtör, Ságod, Sárhida, Teskánd, Tófej, Vasboldogasszony, Vaspör, Vöckönd, Zalaboldogfa, Zalacséb, Zalaháshágy, Zalaigrice, Zalaistvánd, Zalalövő, Zalaszentgyörgy, Zalaszentiván, Zalaszentlőrinc, Zalaszentmihály, Zalatárnok

5 – Kerka mikrorégió: Alsősztenterzsébet, Baglad, Csesztreg, Felsőszenterzsébet, Kerkabarabás, Kerkakutas, Márokföld, Nemesnép, Szentgyörgyvölgy, Zalabaksa

6 – Magyarország Régészeti Topográfiája keretében feldolgozott terület: Alsópáhok, Cserszegtomaj, Döbröce, Felsőpáhok, Gyenesdiás, Héviz, Karmacs, Keszthely, Kisgörbő, Kisvásárhely, Mihályfa, Nagygörbő, Nemesbük, Rezi, Sármellék, Sümegeschi, Szalapa, Szentgyörgyvár, Vállus, Vár völgy, Vindornyafok, Vindornyalak, Vindornyaszőlős, Vonyarcvashegy, Zalaköveskút, Zalasántó, Zalavár

3. kép: A Somogyvár-Vinkovci kultúra lelőhelyei Zala megyében

1-2: Balatonmagyaród; 3: Becsvölgye; 4: Börzönce; 5: Galambok; 6: Gomboszeg; 7: Homokkomárom; 8: Kemendollár; 9-12: Keszthely; 13: Kissziget; 14: Letenye; 15: Magyarszerdahely; 16-18: Nagykanizsa; 19: Oltárc; 20: Petrikeresztúr; 21: Pókaszepetk; 22-23: Sármellék.